

Posudek diplomové práce

Bc. Markéty Sukové

na téma

Prožitek blízkosti smrti a jeho vliv na spiritualitu člověka

Diplomová práce Markéty Sukové zpracovává poutavé téma a je motivována jejím vnitřním zájmem o věc, čehož si cením. Záměrem práce je prozkoumat, jakým způsobem ovlivňuje prožitek blízkosti smrti spiritualitu člověka, tedy jeho duchovní život, hodnotový systém, rituály a vztah ke zdraví. Práce zahrnuje teoretickou část a část výzkumnou. Cílem výzkumu je na příkladu tří respondentů popsat jejich prožitek blízkosti smrti a jeho dopady na další život. Již v samotném úvodu autorka na základě vlastního pozorování a zkušenosti konstatuje, že lidem, kteří prožili úspěšnou resuscitaci, se zásadně změnilo dosavadní vnímání světa a sebe samého, a to v tom smyslu, že „se jim posunulo hodnotové spektrum, zvýšil se zájem o náboženství, spiritualitu a snížil se strach ze smrti“ (s. 14).

Práce má přehlednou strukturu: úvod, tři teoretické kapitoly, dvě kapitoly týkající se výzkumu a závěr. Každá kapitola je uvedena stručným představením tématu a uzavřena dílčím shrnutím. Na konci je připojen seznam použitých zkratk (poněkud zbytečné se jeví zkratky biblických knih), literatury a elektronických zdrojů.

V první kapitole „Pojem smrti“ se autorka zabývá smrtí ze tří perspektiv. Představuje medicínskou definici smrti, psychologické pojetí smrti (Freud, Adler, Jung) a náboženskou. Nejméně přesvědčivě zde působí oddíl „Smrt z náboženské perspektivy“, který postrádá jasnější logickou provázanost jednotlivých částí. Např. není zcela zřejmé, proč autorka zařazuje odkaz na *Evangelický katechismus* (s. 22-23) mezi obecně náboženský pohled na smrt a pojetí smrti ve Starém zákoně. V oddílu „Nebe, ráj a boží soud“ (s. 24n), kde autorka pojednává o židovských a katolických představách, by pozornost zasloužilo i pojetí posmrtného údělu v tradici evangelických církví. V dílčím shrnutí k této kapitole se objevuje několik významově nepřesných formulací: Jednak, že smrt „je součástí prvotního hříchu“ (s. 26); přesnější by bylo říci, že smrt je představena jako trest za hříchy. A dále věta: „Ve Starém zákoně se s ní /smrtí/ setkáváme jen okrajově, a to v knize Genesis nebo Jób či knize Daniel.“ (s. 26) Na to lze namítnout, že Starý zákon zahrnuje celou řadu dalších biblických knih, kde je motiv smrti také přítomen (např. Žalmy, Přísloví, Kazatel apod.).

Ve druhé kapitole autorka vysvětluje fenomén blízkosti smrti (NDE) a jeho tematizaci v odborné literatuře od 19. století do současnosti. Nejvíce prostoru věnuje zkoumání, které provedl Raymond Moody a Elisabeth Kübler-Ross. V oddílu 2.4 „Důsledky NDE a hledání smyslu života“ na základě literatury popisuje důsledky zážitků blízké smrti, zejména přesvědčení o tom, že „vědomí nadále přetrvává i po fyzické smrti“, proměny v žebříčku hodnot (priorita myslí před tělem a lásky před materiálními hodnotami) a přístup ke smrti (s. 45n). Lze si klást kritickou otázku, zda k takovým důsledkům dochází při každém zážitku blízkosti smrti (NDE). To však autorka práce nečiní.

Ve třetí kapitole „Spiritualita člověka“ autorka probírá jednotlivé dimenze spirituality, jak je rozlišil Ninian Smart. Zaměřuje se na mravní hodnoty, rituály a vztah spirituality a zdraví. Jednotlivé oblasti jsou poměrně slušně teoreticky popsány. V celku práce však kapitola působí poněkud soliterně, neprovázaně. V dalším textu - ve výzkumné části a především v diskusi - se

autorka k předloženým poznatkům příliš nevztahuje. Přitom právě konfrontace některých tvrzení s výsledky výzkumu vyvolává konkrétní otázky. Například: Autorka v návaznosti na Honzáka tvrdí, že „Spirituálně založení lidé lépe snášejí nepřízeň osudu a mají více pozitivních emocí.“ (s. 59) Nicméně při výzkumu pracovala s lidmi, kteří tvrdili, že před zážitkem blízké smrti nebyli věřící. Stali se jimi až po zážitku. Je tedy vůbec možné pracovat s kategorií „spirituálně založený člověk“? Zdá se, že toto označení pojímá spiritualitu jako něco, co je člověku dáno od narození (nebo naopak mu dáno není) a nepřipouští, že by se člověk mohl v oblasti spirituality také proměňovat a růst.

Další otázka se týká role rituálů v životě lidí, kteří prodělali NDE. Autorka se věnuje poměrně obsáhlé tématu přechodových rituálů (s. 55n), ale ve výzkumu není otázka na přechodové rituály vůbec zahrnuta (ptá se jen na každodenní rituály). V Diskusi se pak o nich zmíní, avšak chybí tu zcela jakákoli souvislost s výzkumem. V teoretické části pak autorka o rituálech obecně tvrdí: „Po prodělaném traumatu blízkosti smrti hledá člověk stabilitu.“ (s. 59) „V náboženství nalézá osoba postižená neštěstím útěchu, protože rituály, které je doprovází, jsou v každé společnosti neměnné a dodávají tak potřebnou stabilitu.“ (s. 60) – Zde si lze klást otázku, zda člověk pod NDE skutečně nachází stabilitu v náboženství jen díky neměnnosti rituálů (která je sama o sobě také zpochybnitelná). Ostatně i autorka sama v další větě píše: „Člověk cítí, že na své utrpení není sám.“ (s. 60) Tedy spíše než neměnnost rituálů má onen stabilizující účinek to, o co v těchto rituálech jde – totiž komunikace s Bohem.

Čtvrtá kapitola je věnována kvalitativnímu výzkumu formou polostrukturovaných rozhovorů se třemi respondenty. Autorka definuje výzkumné otázky, které pak rozvíjí v dílčích tazatelských otázkách, seskupených do sedmi okruhů. Z přepsaných rozhovorů předkládá v práci odpovědi seřazené podle jednotlivých respondentů. Za slabinu výzkumné části pokládám analýzu a zpracování odpovědí. Ačkoli autorka teoreticky popisuje analýzu a zpracování dat správně (s. 68n), fakticky neprovádí žádné kódování a ve „Shrnutí výsledků rozhovorů“ (s. 90-95) jen stručněji opakuje to, co bylo obsahem výpovědí respondentů.

Teprve v závěrečné diskuzi se objevují formulace výtěžků rozhovorů v poněkud obecnější poloze. Autorka konfrontuje zjištění ze sedmi výzkumných oblastí (celkový pohled na svět, spiritualita, hodnoty, rituály, vnímání smrti, smysl života) s poznatky z literatury. Výsledkem je poněkud nepřekvapivé zjištění shody. V závěru diplomantka shrnuje, „že všichni tři respondenti získávají po prožitku blízkosti smrti daleko větší a smysluplnější pohled na svět, mění své hodnoty, rituály a nachází smysl svého života ve věcech, které jsou trvalé a především spirituální. Také obohatili svůj duchovní život o víru v Boha, v lásku a naději pro lepší zítřek“ (s. 104). Můžeme si klást otázku, zda výzkum přinesl vůbec nějaká nová zjištění oproti vstupnímu očekávání autorky, vyjádřenému v úvodu (s. 14), a vzhledem k použité literatuře. Zdá se, že nikoli.

V závěru postrádám kritickou reflexi, která by poukázala na meze a možná zkreslení výzkumu. Vzhledem k tomu, že se jednalo o kvalitativní výzkum na velmi malém vzorku respondentů, by bylo vhodné zdůraznit, že jeho výtěžky nelze zevšeobecnit. Mohou být lidé, pro něž NDE neměl podobné důsledky jako u zkoumaných osob. Dále je otázkou, zda se určité změny (např. změny každodenních rituálů jako pití kávy či cvičení; rostoucí zájem o duchovní otázky) odehrály pouze důsledkem NDE. Také lidé, kteří neprodělali NDE, prochází v průběhu života změnami, např. v důsledku stárnutí.

Mezi další slabiny práce patří řada paušalizujících výroků o dnešní společnosti, např.: „...výpovědi tří respondentů, kteří nám odhalují omyly naší moderní společnosti, kde se vnímá pouze to, co je hmatatelné a viditelné pouhým okem.“ „Většina z nich /lidí v západním světě/ nemusí nad ničím přemýšlet a dělá si minimální starosti o svou rodinu a existenci.“ –

Domnívám se, že moderní společnost je mnohem diferencovanější útvar. Nelze říci o celku, že vnímá pouze hmatatelné a viditelné skutečnosti. V rámci společnosti je množství subkultur, které dávají prostor také duchovním hodnotám. Také se domnívám, že řada lidí v západní společnosti si dělá starosti o svou rodinu a existenci, obzvláště v posledních letech, kdy zakoušíme mimořádné události, jako je Covid, válka na Ukrajině...

Práce vykazuje řadu jazykových a stylistických nedostatků, jako jsou vyšinutí z větné stavby (s. 24: „duše člověka se dostává mnohdy cestou na onen svět“), špatné gramatické tvary (s. 35: „osoby, kteří byli přítomni“; s. 36: „mnoho z jeho osob, kteří se podrobili“), nedostatky v interpunkci (např. na s. 16, 20, 21, 27, 29, 31, 32, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42, 44, 45...) a hrubé chyby ve shodně podmětu s přísudkem (s. 20: „činností, které vkládaly“ – subjektem jsou lidé; s. 24: „úrovně představovali“; s. 28: „závěry se dali“; s. 29: „sto osob, které ... prodělali /.../ měli popsát“; s. 31: „mnohé z nich /zážitků/ měli psychopatologický základ“; s. 35: „jednu skupinu tvořili osoby“; s. 35: „třetí skupinu zaujímali osoby“; s. 38: „/děti/ jsou vybaveni touhou“; s. 104: „/osoby/ prožili“). Ve větě „Z psychologického pohledu se /.../ staly výzkumy Sigmunda Freuda...“ na s. 26 vypadlo adjektivum.

Pozitivně hodnotím, že autorka pracuje vedle české literatury také s anglickou. Nicméně citování by mohlo být preciznější. Na s. 57 v pozn. č. 96 a 97 autorka mylně odkazuje knihu V. Turnera; správně však má odkazovat na knihu Pavla Filipiho *Pozvání k oslavě*, z níž čerpá v odstavcích o bohoslužbě a symbolu. Nedůslednosti nacházíme také v uvádění bibliografických údajů: někdy je za názvem nakladatele tečka, jindy čárka.

Navzdory všem uvedeným nedostatkům diplomová práce Markéty Sukové splňuje náležitosti diplomové práce. Teoretická i výzkumná část jsou stále ještě přijatelné, a proto práci doporučuji k obhajobě. Vzhledem k úrovni jejího zpracování navrhuji hodnocení písmenem D-E, v závislosti na průběhu obhajoby.

V Praze, 1.6.2022

doc. Tabita Landová, Ph.D.

Otázky k rozhovoru při obhajobě:

Jak si vysvětlujete, že lidé, kteří prožili blízkost smrti a touží – jak sama tvrdíte - po stabilitě (s. 59), jsou zároveň ochotní učinit ve svém životě dalekosáhlé změny?

Ve výzkumné části od respondentů zjišťujete, že zážitek NDE je vedl k proměně jejich vlastních rituálů. Nejsou tyto změny – alespoň z vnějšího pohledu – destabilizující?

Jakou stabilitu lidé po NDE vlastně hledají?

V jakém vztahu je hledání stability s ochotou ke změně?